

ASSIMILATION

Arne Olofsson 1969

Det mänskliga talet är normalt ett oavbrutet förlopp. Detta medför att språkljud kommer i direkt kontakt med varandra inte bara inne i morfem utan också i morfemgränser och t.o.m. i ordgränser. I löpande tal görs nämligen inga uppehåll mellan orden, vilket skriftbilden möjligen kan förleda en att tro. Därvid påverkar ljuden varandra till större inbördes likhet i fråga om artikulationssätt, artikulationsställe och förekomst av stämbandston (tonande/tonlös). Vi skriver en bil men uttalar denna sammanställning /embil/. Likaså skriver vi kombinationen in + brott inbrott, fastän uttalet är /imbrott/. En av fördelarna med detta skrivsätt är att ordens uppbyggnad av olika betydelsebärande enheter, deras **morfemstruktur**, klarare framgår. I latinet avspeglar stavningen oftare än i t.ex. svenskan dessa fonetiska förändringar i morfemfogarna: in + portare skrivs *importare*. (Ännu längre går det fornindiska

språket sanskrit, som i skriften återger även de fonetiska förändringar som uppstår i ordgränser (jämf /embil/ och /imbrott/ ovan).

Genom stavningen lagt (trots uttalet /lakt/) behåller svenskan skriftbildskontakt med lägga och lagd. Latinets stavning av motsvarande ljudförbindelse återger däremot den fonetiska verkligheten: det tonande g-ljudet mister sin stämbandston framför det tonlösa t, och övergår till sin tonlösa motsvarighet, ett k-ljud, som i latinet stavas med c: g + t övergår till ct.

Assimilationen framför t har sitt intresse därigenom att t är ett av de morfem som bildar verbets perfekt participstam (supin-stam) i latinet. På denna stam bildas förutom perfekt particip och supinum även ett antal substantiviska och adjektiviska avledningar. Dessutom ligger den ofta till grund för engelska verb som inlånats från latinet.

Övning 1

Skriv ut de assimilerade resultaten av följande kombinationer av basmorfem och perfektparticipstambildande t! Kontrollera svaren med hjälp av lexikon och genom att till de färdigassimilerade stammarna lägga substantivbildande (-ion-, -or-, eller -ur-) och adjektivbildande (-iv-) avledningsmorfem. Se första exemplet! Observera att latinet stavar k-ljudet med c!

basmorfem + t	perfekt-participstam	betydelse	avledda ord
ag-t	act	göra, handla	eng: act-ion, act-or, act-ive
fig-t			
frag			
leg-t			
pig-t			
reg-t			
trah-t (tragh-t)			
scrib-t			

I svenskan kan man få se skämtstavningar som /rixdaxman/ och ”nu är det /dax/; jmf även engelskans /sox/ för socks. Deras fonetiska bakgrund är det förhållandet att den tonande konsonanten g övergår till sin tonlösa

motsvarighet k före ett tonlöst ljud, i det här fallet s. Vi får ljudföljden ks som kan återges med bokstaven x. I latinet är denna stavning regel: g + s och c + s skrivs alltid med bokstaven x.

Övning 2

Assimilationen av g till k-ljud framför den tonlösa konsonanten s samt stavningen av denna förbindelse med bokstaven x har stor betydelse för nominativbildningen i 3:e deklinationen (B-systemet), där stammar som slutar på -c och detta ljuds tonande motsvarighet -g har nominativmorfemet s.

a) Skriv ut följande nominativformer! Kontrollera betydelse i lexikon:

stam+nom.-morfem	skriftbild	betydelse
duc-s	dux	anförare
radic-s		
nuc-s		

stam+nom.-morfem	skriftbild	betydelse
reg-s		
greg-s		
leg-s		

b) Pax är en pacifistisk förening. Förklara sambandet mellan de understrukna orddelarna!

De svenska uttalsvarianterna /missommar/ och /stassminister/ för midsommar resp. statsminister ger en antydning om svårigheten för t och d att kvarstå oförändrade framför s. I latinet genomgår de alltid fullständig

assimilation, dvs. d + s och t + s övergår till ss; detta dubbeltecknade s-ljud kvarstår dock bara efter kort vokal inuti ord; i alla andra ställningar enkelskrivs det.

Övning 3

Även substantivstammar som slutar på -t och -d har i 3:e deklinationen (B-systemet) nominativmorfemet s. Assimileringsresultatet ss enkelskrivs i ordslut.

a) Skriv ut följande nominativformer! Kontrollera betydelse i lexikon:

stam+nom.-morfem	skriftbild	betydelse
art-s		
dent-s		
mort-s		
hered-s		
hered-s		
ped-s		

b) Verbbaser som slutar på d och t bildar perfektparticipstam (supinstam) med morfemet *s*. Assimileringsresultatet *ss* kvarstår efter kort vokal med enkelskriv i andra ställningar. Skriv följande perfektparticipstammar, och kontrollera på samma sätt som i övning 1.

basform + s	perfekt-participstam	betydelse	avledda ord
pat-s	pass	lida, tåla	sv. passion, passiv
sed-s			
rid-s (långt i)			
fud-s (långt u)			
pend-s			
vert-s			

Varje språk har sina egna fonotaktiska regler, dvs. regler som talar om, vilka kombinationer av språkljud som språket utnyttjar resp. saknar. Så t.ex. tillåter finskan inte konsonantgrupper i början av ord: Stockholm återges med Tukholma. Engelskan har inte sedan 1600-talet haft ljudförbindelserna (men

väl stavningen) kn och gn i början av ord (ex. know, gnaw). I svenskan förändras oftast vissa "tung" konsonantförbindelser: Ord som utlänsk och handske tappar sitt d, som dock behålls i stavningen. För latinets del gäller bl.a. att g, c och qu bortfaller, när de föregås av l eller r och samtidigt åtföljs av t eller s.

Övning 4

Ovannämnda regel om bortfall av *g*, *c* och *qu* sätter den regel ur spel som tillämpades i Övning 2 ovan. I nedanstående perfektparticipstammar gäller det att tillämpa rätt regel. Kontrollera resultaten med hjälp av lexikon på samma sätt som i övning 1.

basform + s eller +t	perfekt-participstam	betydelse	avledda ord
pat-s	pass	lida, tåla	sv. passion, passiv
fig-s			
merg-s			
torqu-t			
plec-s			

Repetitionsfrågor

A Sv. reagera och eng. react är verb som innehåller samma latinska bas. Ge en kortfattad förklaring till skillnaden mellan det svenska och det engelska ordets form. (Ta hjälp av Övning 1.)

B Förklara sambandet mellan de understrukna orddelarna i följande par (ta ledning av Övn. 3 och 4)

annektera – annexion _____

invadera – invasion _____

emulgera – emulsion _____